

ROZHOVORY S KRITICKÝMI INTELEKTUÁLMI

Michael Albert

Václav Bělohradský

Luboš Blaha

Martin Hartmann

Michael Hauser

Ladislav Hohoš

Marek Hrubec

Jan Keller

Pavol Dinka

BESY KAPITALIZMU

alebo

ZAČIATOK NOVEJ ÉRY?

Oskar Krejčí

Roman Michelko

Claus Offe

Jacob Dahl Rendtorff

William Robinson

David Schweickart

Ilona Švihlíková

Slavoj Žižek

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Edícia
pohľady za horizont

zv. 11

PAVOL DINKA

BESY KAPITALIZMU
ALEBO
ZAČIATOK NOVEJ ÉRY?

Copyright © Pavol Dinka, 2012
Cover design © Hana Fašungová
© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov
Fotografie: Archív a internetové stránky interviewovaných

© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Pavol Dinka: BESY KAPITALIZMU
ALEBO
ZAČIATOK NOVEJ ÉRY?
Vedecký redaktor: PhDr. Ľuboš Blaha, PhD.
Jazyková redaktorka: Alica Klobučníková
Obálka: Hana Fašungová
Sadzba: Hana Fašungová, fasungova@gmail.com
Tlač: Alfaprint

Knihu si môžete objednať na HYPERLINK „<mailto:vsss@stonline.sk>“
vsss@stonline.sk HYPERLINK <http://www.vsss.sk> www.vsss.sk

ISBN 978-80-8061-470-6

Michael Albert
Václav Bělohradský
Luboš Blaha
Martin Hartmann
Michael Hauser
Ladislav Hohoš
Marek Hrubec
Jan Keller
Oskar Krejčí
Roman Michelko
Claus Offe
Jacob Dahl Rendtorff
William Robinson – [Marek Hrubec, Patrik Eichler]
David Schweickart
Ilona Švihlíková
Slavoj Žižek – [Michael Hauser]

Obsah

Predslov	7
Participatívna ekonomika ako radikálna alternatíva (Michael Albert)	11
Globalizácia a obrat k identite: o európskych hodnotách (Václav Bělohradský)	35
Čaká nás ďalšia vojna, kým nájdeme spravodlivejší svet? (Luboš Blaha)	55
Paradoxy súčasného kapitalizmu (Martin Hartmann)	107
Sociálny štát je už minulosťou (Michael Hauser)	126
Ľavičiari sa inšpirujú svätým Pavlom (Slavoj Žižek – Michael Hauser)	148
Ľudia si sami určia svoje miesto vo svete (Ladislav Hohoš)	172
Autorita a autoritárstvo (Marek Hrubec)	209
Potrebujeme nový model revolučnej transformácie (William Robinson – Marek Hrubec, Patrik Eichler)	223
Tunel na konci svetla (Jan Keller)	233
Svetlo na cestu, ale nie do očí! (Oskar Krejčí)	255
Zahubí nás konzumná špirála? (Roman Michelko)	275
Od migrácie v geografickom priestore k migrácii v biografickom čase (Claus Offe)	297
Bez uznania niet spravodlivosti (Jacob Dahl Rendtorff)	323
Viac demokracie na pracoviskách (David Schweickart)	341
Hľadanie alternatívy voči kapitalizmu (Ilona Švihlíková)	361
O autorovi	383
Literatúra (vybrané myšlienky)	384

Predslov

Keď čitateľ chytí do rúk túto knihu, s veľkou pravdepodobnosťou si položí otázku, čo autora primálo položiť otázky našim aj zahraničným intelektuálom. Odpoveď je jednoduchá a jednoznačná – hľadanie či pátranie po podstate problémov, ktoré dnes kvária celý svet. A nie je ich málo! Naša planéta sa zmieta v záchvatoch civilizačnej krízy, ponúkané „medikamenty“ nezaberajú, naopak, choroba sa rozlieza postupne po celom organizme; začalo sa to finančnými a hospodárskymi otrasmi na Západe, zdôrazňujem na Západe, pretože v jeho lone, v Spojených štátoch, splasli (údajne neočakávane) dot-comové a hypotekárne bubliny s výrazne dominovým efektom. Akoby nestačili iba príšerné bolesti hlavy! Nákaza sa širila ďalej, prehupla sa do Európskej únie, dokonca aj na severský ostrov Island; tam však ľudia urobili radikálny chirurgický rez, znárodnili najväčšie banky, uväznili politikov zodpovedných za „zhubný nádor“, vo všeobecnom referende odmietli zaplatiť nemalé dlhy Veľkej Británii a Holandsku, prinútili rezignovať vládu, vynútili si prípravu novej ústavy. Lenže svetové mainstreamové médiá „zabudli“ úspešný chirurgický zákrok spomenúť. Žeby naschvál?! Ešteže jestvuje internet a iné komunikačné prostriedky. Revolučný prúd sa preliadol do arabských krajín, jeho vírus sa svojou chytľavosťou veľmi rýchlo preniesol do európskych dlhových krajín, predovšetkým do Grécka, Španielska (hnutie Rozhorčených), Portugalska a naostatok aj Talianska. Kolená sa začínajú pomaly podlamovať aj ázijským tigrom (Čína, India, Japonsko). Medzitým sa však v septembri 2011 objavil ďalší vírus, tentoraz s názvom Okupujte Wall Street, Američania sa postavili proti svojim nenásytným finančníkom, proti arogantnému hornému jednému percentu; vďaka sociálnym sieťam sa do tohto hnutia zapojila veľká časť sveta – prvou a nezabudnuteľnou iskrou určite ostane 15. október (action day), keď do ulíc, vrátane Bratislavy, vyšli tisíce demonštrantov, žiadajúcich spravodlivejší poriadok.

Ľudia pochopili, že treba niečo robiť, že sa nestačí iba prizerať, trpezlivo znášať svoj údel. Všetko má svoje hranice, najmä v situácii, keď sme sa ocitli na prahu ďalšej recesie. Občianstvo nechce žiť jednoducho v systéme, ktorý nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu Joseph Stiglitz charakte-

rizoval vo svojom známom článku nazvanom *Of the 1%, by the 1%, for the 1%* (Jedno percento – jedným percentom – pre jedno percento) nasledujúcimi slovami: „Prakticky všetci americkí senátori a väčšina členov Senovne reprezentantov sú príslušníci horného jedného percenta už keď nastúpia do funkcie, zostávajú v úrade vďaka peniazom horného jedného percenta a vedia, že keď budú hornému jednému percentu dobre slúžiť, dočkajú sa od neho odmeny, keď budú úrad opúšťať. Američania teraz sledujú protesty proti utláčateľským režimom, ktoré sústreďujú ohromné bohatstvo v rukách nepočetnej elity. Ale v našej vlastnej demokracii jedno percento ľudí poberá takmer štvrtinu národných príjmov, čo je nerovnosť, ktorú budú ľutovať dokonca ja bohatí.“ Napokon, nie náhodou vyše 70 percent Nemcov označilo v prieskume za rok 2009 kapitalizmus za nevyhovujúci spoločenský poriadok.

Pravda, v tejto súvislosti vyvstáva otázka, čo a ako ďalej? Aký by mal byť nástupnícky systém kapitalizmu? Ľudstvo hľadá odpovede na tieto otázky, objavujú sa utópie aj relatívne uskutočniteľné vízie. Prichodí nám hľadať a nachádzať... neodmietat' ani utópie. Aj s utópiou možno pracovať, vybrať z nej životaschopné semiačka a zasadiť ich do reálnych myšlienkových prúdov. Len tak sa môžu rodiť a zrodiť nové prevratné vízie načrtávajúce konkrétne rámce budúcnosti. Je to cesta neľahká, vyžadujúca si niekedy až nadľudské sily. Nemožno sa uspokojovať s terajším stavom, s prevažujúcimi neoliberalnými koncepciami konca dejín v podmienkach najvyššieho štádia kapitalizmu; bola by to, a ako vidíme, aj to je cesta do záhuby. Práve tu predpokladám veľkú úlohu filozofie, sociológie, ekonómie a politológie. Vôbec nejde o koniec týchto vedných disciplín, skôr o ich prevratný zástoj v spoločenskom rozvoji.

Skromným príspevkom k tomu je i séria rozhovorov, ktoré predkladám čitateľovi. Pokúsil som sa cez môj osobný pohľad, pohľad publicistu, priblížiť názory a postoje významných teoretických osobností, politických filozofov, sociológov, ekonómov a politológov, či už z domova, alebo zo zahraničia, a ponúknuť tak recipientom podnetné a zaujímavé myšlienky, ktoré by poslúžili ako inšpirácia na ďalšie uvažovanie, názorové cibrenie, na vnútornú myšlienkovú orientáciu. Oslovil som dvoch uznávaných tvorcov nových vízií postkapitalistickej spoločnosti, amerických politických filozofov a ekonómov Davida Schweickarta a Michaela Alberta, ďalej

Clausa Offeho, najvýznamnejšieho predstaviteľa druhej generácie frankfurtskej školy, žiaka Jürgena Habermasa, ďalej Martina Hartmanna, najbližšieho žiaka známeho nemeckého filozofa Axela Honnetha, ale i jedného z najznámejších dánskych filozofov Jacoba Dahla Rendtorffa; nezabudol som ani na esá českej filozofie, sociológie a politológie: Václava Bělohradského, Marka Hrubeca, Jana Kellera, Oskara Krejčího a Ilonu Švihlíkovú. Vďaka Michaelovi Hauserovi sa čitateľ môže zahĺbiť do myšlienok vari najvychytenejšieho súčasného svetového filozofa, Slovinca Slavoj Žižeka. Marek Hrubec a Patrik Eichler zase prispeli rozhovorom s významným americkým mysliteľom Williamom Robinsonom. V tomto reprezentatívnom intelektuálskom priestore si našli zaslúžené miesto aj predstavitelia slovenského kritického myslenia: Ľuboš Blaha, Ladislav Hohoš a Roman Michelko.

Práca na rozhovoroch nebola ľahká, nie som profesionál ani v jednom zo spomínaných odborov (venujem sa im iba ako žurnalista), žiadalo si to veľa štúdiá, veľa príprav, veľa osobných stretnutí, veľa mailovej komunikácie. Opytovaným zo zahraničia (prirodzene, okrem Čiech) som musel posilať rozhovory na autorizáciu v angličtine a potom ich nanovo prekladať. Bola to však pre mňa výzva, s ktorou som sa chcel úspešne popasovať. Jediným mojím zadosťučinením boli slová od interviewovaných – napríklad profesor Oskar Krejčí mi napísal: „Vážený pán kolega, rozhovor ste spracovali brilantne.“ Možno sa to nepatrí, ale tentoraz si predsa len trúfnem dodať, že profesor Krejčí neurobil pri autorizácii do rozhovoru ani jeden zásah. A to sa mi v mojej publicistickej praxi ešte nestalo. Spomeniem ešte profesora Václava Bělohradského: „Milý kolega, zhodou nevy-svetliteľných okolností sa z tohto náhodného rozhovoru stal jeden z mojich najdôležitejších textov, nikto nikdy nemôže povedať, prečo sa to stáva, ale stáva sa to. (...) Taký dlhý rozhovor som nerobil už roky, azda naposledy s bratským priateľom K. Hvízďalom. (...) Považujme teda našu prácu na rozhovore za ukončenú. Neostáva mi nič iné, iba sa poďakovať.“ K tomu mi prichodí dodať, že ešte väčším zadosťučinením bude pre mňa, keď čitateľa zaujme čo len jedna myšlienka, ktorá ho podnieti k hlbšiemu zamyslieniu.

Rozhovory netvorí jednoliatu myšlienkovú líniu, niektoré sú koncipované popularizačne, iné teoreticky. Neznamená to však, že tí, s ktorými som sa rozprával na témy bližšie laickej verejnosti, sa nezaoberajú teóriou, že

nemajú za sebou bohatú vedeckú prácu. Skôr mi išlo o rozmanitosť a rôznorodosť obsahu knihy, a preto som charakter jednotlivých interview usmerňoval svojimi otázkami. Niežeby intelektuáli nemali záujem hovoriť výsostne odborne, lenže tým by sa celý text bežnému čitateľovi značne vzdialil. Bol som veľmi rád, že ma v tomto smere chápali. Rovnako sa od seba líšia aj rozsahy rozhovorov; ich dĺžka v mnohom závisela od podmienok a situácie, v ktorých sa uskutočnili, a v neposlednom rade od možností komunikácie. Dúfam, že mi to odpustia opytovaní aj recipienti. V úsilí nikoho neukrátiť som zvolil určitú kompenzačnú koncepciu: za každý rozhovor som umiestnil výber z myšlienok jednotlivých intelektuálov, v dvoch prípadoch aj ich rozhovory s inými osobnosťami. Verím, že som týmto spôsobom aspoň čiastočne nahradil môj nerovný prístup k spracúvaniu danej problematiky.

Predkladané rozhovory nie sú imperatívy, nie sú to výzvy s výkričníkom, skôr ide o rady, ako a kde hľadať ozajstné duchovné hodnoty. To je ich jediná ambícia... Niektoré z nich vyšli v čase príprav v Slovenských pohľadoch, v Literárnom týždenníku, v Slovenských národných novinách a v týždenníku Pohronie.

Michael Albert

Michael Albert je spolu s Robinom Hahnelom tvorcom ekonomickej vízie nazvanej participatívna ekonomika (parecon), ktorej sa venuje viac ako pätnásť rokov. Na túto tému napísal päť kníh, roku 2006 mu vyšlo zaujímavé dielo *Realizing Hope: Life beyond Capitalism* (v slovenčine sa táto kniha s názvom *Naša nádej: Život bez kapitalizmu* objavila na

knížnych pulkoch v roku 2009). Okrem toho je autorom takmer dvoch desiatok ďalších kníh.

M. Albert patrí v Spojených štátoch medzi vedúce osobnosti v oblasti kritiky politickej ekonómie, zahraničnej politiky a činnosti médií v USA. Pôsobí ako mierový aktivista, spolupracuje s rozličnými časopismi a hnutiami. Patrí k novej ľavici, razantne vystupoval proti vojne vo Vietname, proti okupácii Iraku atď. Sústreďuje sa na otázky spoločenského života, tvorby alternatívnych médií.

Albertova vízia pareconu je návrhom beztriedneho hospodárskeho systému, ktorý by mohol ponúknuť alternatívu ku kapitalizmu, trhovému socializmu a centrálne plánovanému hospodárstvu. Parecon vychádza z rovnosti, solidarity, rozličnosti a samosprávy. Okrem hospodárskych úvah hrajú dôležitú úlohu príbuzenstvo a rodové otázky, ako aj spoločenstvo a komunálne štruktúry. V rámci tohto systému prijímajú rozhodnutia samosprávne rady zamestnancov a spotrebiteľov. Parecon sa opiera o štyri základné princípy a inštitúty: rady, vyvážený komplex zamestna-

nia, odmenu na základe úsilia a obety, odmietanie súkromného vlastníctva.

M. Albert v knihe Naša nádej: Život bez kapitalizmu rozvíja predovšetkým už spomínané základné princípy participatívnej ekonomiky. Významný americký denník The New York Times o nej v recenzii napísal, že „... v niektorých prípadoch kniha pripomína romantické myšlienky španielskych anarchistov a francúzskych komunardov. Nepopierame, že určité návrhy a myšlienky sú uskutočniteľné aj v súčasnom živote. A to je na celej knihe to najcennejšie“. Dielo zhodnotil aj R. Drezen z Washington Post: „Niet pochyb, že v kapitalistickom systéme nájdeme veľa nedostatkov, ale diskutabilná je otázka, či je svet pripravený na otrasy, ktoré by uplatnením navrhovanej cesty určite vznikli.“

Pokiaľ ide o môj názor ako prekladateľa knihy, nazdávam sa, že je v nej veľa utopických prvkov, ale ako som už v predslove napísal, aj v utópiách nájdeme racionálne prvky, ktoré sa dajú uplatniť v živote. Utópie sú predpokladom vzniku racionálnych vízií...

Participatívna ekonomika ako radikálna alternatíva

• **Pán Albert, vieme, že ste vyštudovali matematiku, až neskôr ste sa začali profesionálne venovať filozofii a ekonómii. Matematika je relatívne vzdialená od politiky. Čo vás priviedlo k politickým aktivitám, k výsostne ľavicovej orientácii?**

Na univerzite som začal študovať v roku 1965; v tom čase sme veľmi intenzívne vdychovali ovzdušie infikované určitým druhom nákazlivého disentu. Opätával mnohých mladých ľudí prostredníctvom hudby, filmov, štýlu každodenného života. Prirodzene, aj ja som sa medzi nich zaradil. Najprv sme sa usilovali povedať nie miestnej, lokálnej nespravodlivosti, postupom času, a to veľmi rýchlo, sme sa zaujímali o čoraz dôležitejšie veci na tej najširšej báze. Odmietali sme vojnu vo Vietname a v Indočíne, odsudzovali sme rasové a genderové predsudky, nerovnosť medzi bohatými a chudobnými, prosto, vyslovovali sme nespokojnosť so všetkým, čo trápilo nielen nás, ale väčšinu občanov. Moje prvé protesty boli ozaj svojrázne a smerovali proti zaužívaným zvyklostiam v škole. Naša univerzita MIT (Massachusettský technologický inštitút) mala zvláštne postavenie, pretože vo veľkom zabezpečovala a stále zabezpečuje riešenie štátnych objednávok v oblasti vojensko-priemyselného komplexu; prevládala v nej atmosféra elitárstva, pokrytectva a snobstva. Ostro som vystupoval proti zapájaniu školy do vojenských úloh, proti vojne samotnej, proti imperializmu, kapitalizmu a vôbec proti všetkému, čo zaváňalo porušovaním ľudských práv.

• **Ako ste sa pozerali v tých časoch na vietnamskú vojnu?**

Na rozdiel od mienkotvorných médií a politikov sme vedeli, že táto vojna predstavuje obrovské násilie na ľudských bytostiach. Rovnako sme videli, že všetka tá hrôza vyrastá z oficiálnej zahraničnej politiky Spojených štátov. Veľmi jasne a s ľútosťou sme si uvedomovali, že toto nezdravé smerovanie kľúči z podhubia americkej rasistickej histórie, kapitalistickej ekonomiky, antidemokratických médií a pomýlenej štátnej politiky. Náš boj

proti vojne a iným nespravodlivostiam sa uskutočňoval rozličnými formami. Popri vyslovovaní našich hodnôt a túžob sme museli presviedčať široké masy ľudí, že to, v čo veria a čo si myslia o Spojených štátoch, je úplne ináč. Nie je pravda, že USA konajú len a len v mene spravodlivosti a humanity. Naše myšlienky padali ako kvapky dažďa, sústavne a cieľavedome, a odkrývali lož za lžou. Nebolo to skrátka jednoduché. Ukázalo sa, že sebauvedomovací proces, ako sme to nazvali, vo veľkej miere závisí od našej osobnej permanentnej angažovanosti, konkrétneho styku s ľuďmi, či už verbálneho, alebo písomného, či v umeleckej podobe. Cestu k občanom s opačnými názormi sme dláždili politickými aktivitami vyúsťujúcimi do stretávania sa s ľuďmi, diskusií tvárou v tvár, ale aj demonstrácií, štrajkov, pochodov nespokojnosti atď. Na univerzite sme sa do tejto činnosti pustili s plným nasadením. Boli sme takí cieľavedomí, že nikto neostal chladný. A študenti sa pridávali. Získavali sme čoraz väčšiu podporu. Aktivity všetkého druhu zasievali v hlavách ľudí zrníčka odporu. Už sme mohli otvorene hovoriť o tom, čo sa v skutočnosti stalo – o podstate vojny, o jej reálnych príčinách a motívoch a o tom, čo treba urobiť pre jej rýchle ukončenie. Sústavné pôsobenie napokon zožalo úspech.

• Vráťme sa k súčasnosti. V čom spočívajú základné príčiny dnešnej ekonomickej krízy?

Zvyčajne odmietam na túto otázku odpovedať, pretože už toľkí ľudia na ňu toľko odpovedali, a odpovedali dobre, že nemám k tomu čo dodať. Tentoraz vám však odpoviem: hlavnou príčinou je kapitalizmus a s ním súvisiace finančné machinácie. Mal by som však predsa len niečo užitočné doplniť. Navrhujem, aby sme sa spoločne opýtali na to, čo nebýva súčasťou bežných rozhovorov, a tým je otázka – čo vlastne nazývame krízou? Môžete si povedať, no dobre, nikto nekladie túto otázku, pretože je hlúpa. Fajn, krízou voláme stav ekonomiky, ktorý ubližuje ľuďom. Problém však spočíva v tom, že ak sa pozrieme späť na obdobie rok či dva pred „krízou“, zistíme, že aj vtedy ekonomika ubližovala ľuďom. Kapitalizmus v skutočnosti vždy zraňuje obrovské množstvo ľudí. Ak teda použijeme naše kritérium na charakteristiku ekonomickej krízy, znamená to, že kapitalizmus bol vždy v kríze. Desiatky miliónov ľudí zomreli na liečiteľné choroby, ďalšie milióny zomreli od hladu – a to všetko sa udialo pred rokom 2007. Miliardy

iba len horko-ťažko prežívajú vinou nevhodných pracovných podmienok. Dokonca len v Spojených štátoch sa ocitli desiatky miliónov pod hranicou chudoby a ďalšie desiatky miliónov visia v strachu nad touto priepasťou. Kríza? V kapitalizme je vždy kríza, najmä ak pokladáme za krízu takú ekonomiku, ktorá neslúži ľuďom. V tomto zmysle musíme chápať, čo pod „krízou“ rozumejú mainstreamové médiá – tie za „krízu“ považujú súčasné obdobie, nič predtým nebolo, dokonca ani za celej éry kapitalizmu. Otázku si preto vždy musíme klásť týmto smerom. Všetko je možné, všetko je akceptovateľné, nikomu nehrozí nijaké nebezpečenstvo, hlavná vec, že ekonomika slúži záujmom vlastníkov a zákonodarcov, nezáleží na tom, že to ohrozuje ostatných. Pravda je iná – kríza je neakceptovateľná, ohrozuje všetkých – domácnosti, podnikanie, vlastníkov aj zákonodarcov. Keď sú vlastníci a zákonodarcovia vystrašení, vtedy máme krízu. Inak nie! Aktuálne príčiny súčasnej krízy sú dvojznačné. Na jednej strane jestvujú „bolesti“ spôsobené finančným eskamotérstvom, na strane druhej sa mienkotvorné médiá a politici pokúšajú ustavične vyvažovať „krízu“, pretože v ich očiach sú najohrozenejší „podnikatelia“, a nie drvivá väčšina ľudí; škodí to podľa nich predovšetkým záujmom bohatých a mocných. Skrátka, v terajšej situácii ide o návrat do zaužívaného podnikateľského stavu, do stavu, z ktorého vyjdú vlastníci a vládnuci s lepším statusom, ako mali predtým. Naopak, my sa musíme usilovať o to, aby pracujúci vyšli z krízy posilnení, aby sa zredukovala moc vlastníkov a politických elít s konečným cieľom úplne ich odstaviť od mocenských pozícií.

• Aký máte názor na hnutie Okupujte Wall Street, ktoré sa postupne šíri do celého sveta?

Nazdávam sa, že hnutie prináša mimoriadny prísľub, nesmieme však pritom zabúdať, že zatiaľ sa len rodí a v tejto súvislosti naň striehnu rozličné nebezpečenstvá. Sľubné je, že počet prívržencov odporu narastá, umocňuje sa ich podpora, postupne diverzifikujú svoju činnosť, ich pohľady a analýzy situácie sa prehľbujú. Dôležité je, aby tento pohyb viedol nielen k cieľavedomým krátkodobým požiadavkám, ale aj k dlhodobejším cieľom smerujúcim k nastoleniu nového systému, v ktorom by už nikto netrpel. Riziko spočíva v tom, aby sa metóda okupácie nezúžila na jediný spôsob participácie, čo môže vyústiť do toho, že počet okupujúcich bude postupne

klesat', až sa napokon rozmrví do prázdna. Preto je potrebné, aby okupujúci nepovolili v sústavnosti a cieľavedomosti. Podobné akcie by sa mali uskutočniť v susedstvách po blokoch, na pracoviskách, dokonca aj v rodinách. Žiada si to zapálenosť a odhodlanie všetkých, čo chodia medzi ľuďmi, diskutujú s nimi; mali by navštevovať príbuzných, priateľov, susedov, spolupracovníkov a otvorene s nimi hovoriť o všetkých otázkach. Malo by hnutie začať klásť požiadavky? Mali by ľudia okupovať prázdne budovy a rozložiť si tam tábory? Mala by sa okupácia rozšíriť do okresov a menších územných celkov? Mali by aktivisti na jednom mieste podporovať aktivistov na druhom mieste? Na tieto otázky môžu a budú ľudia pýtať odpovede. Ak sa do tohto pohybu vnesie sústavnosť, aktivita čoraz väčšieho počtu ľudí, všetko je možné.

Hodnoty pareconu

• **Dovoľte mi teraz prejsť k doméne vašej teoretickej práce, k projektu participatívnej ekonomiky (pareconu). Tvoria ho štyri základné hodnoty: solidarita, rozličnosť, rovnosť, samospráva. Bol by som rád, keby sme sa pri nich bližšie pristavili. Poďme najprv k solidarite...**

Prvou hodnotou dobrej ekonomiky (pojem dobrá ekonomika je pojmom v podmienkach participácie) by malo byť kritérium poukazujúce na to, ako sa navzájom k sebe správajú pracujúci, občania a spotrebiteľia. V kapitalizme, v úsilí ustavične napredovať, musí jeden udupať druhého. Ak je cieľom zvýšiť si príjem a kúpnu silu, potom je nevyhnutné ignorovať bolesť trpiacich a niekedy ich aj násilne tlačiť dolu. V kapitalizme robia špinavú prácu „pekní chlapi“, ale podľa môjho názoru robia ešte niečo navyše – vytvárajú agresívny názor „nárastu odpadu“. V kontraste s kapitalizmom dobrá ekonomika nesie v sebe solidárnosť, generujúcu sociálnosť, a nie sociálnu nezodpovednosť. Jej inštitúcie, zabezpečujúce produkciu, spotrebu a rozdeľovanie, by mali slúžiť aj asociálnym ľuďom, ale predovšetkým musia garantovať blahobyt pre všetkých. Napredovanie takej ekonomiky si vyžaduje konať na báze akceptovania a rešpektovania životných podmienok iných.

• **Ako máme chápať rozličnosť?**

Druhá hodnota dobrej ekonomiky súvisí s pokrokom v možnostiach výberu pre budúce generácie. Kapitalista sa rétoricky oháňa svojimi možnosťami, lenže kapitalistická trhová disciplína nahrádza zadosťučinenie a rozvoj, čiže všetko, čo je ľudské, komerčnosťou a ziskom v spojení s existujúcou hierarchiou, mocou a bohatstvom. Neprebernú variantnosť chutí, výhod, možností a výberov, ktoré ľudská prirodzenosť ponúka, vrhá kapitalizmus do konformného vkusu vyvolaného reklamou, úzkymi triednymi záujmami a nezdravým marketingovým prostredím, nútiacim ľudí pohybovať sa v komerčných a zvykových mantineloch. Výsledkom toho je vyhľadávanie predajcov bez ohľadu na kvalitu ich dosahu na verejnosť, a nie tých, ktorí majú v sebe empatiu k osudom ostatných. Hľadáme najziskovejšie metódy na dosiahnutie svojho cieľa namiesto toho, aby sme sa pokúsili objaviť metódy vyhovujúce ľudským prioritám, hľadáme to najväčšie zo všetkého, zhromažďujeme virtuálny výber rozličného v presvedčení, že sme si splnili najväčšie želanie. Dobrá ekonomika bude však schopná rozoznať, že ľudia sú bytosti, ktoré sa vedia tešiť z toho, čo dokážu iní, keď oni sami na to nemajú čas, ktoré nebudú strácať všetku nádej pri problémových zakopnutiach, ale naopak, využijú všetky možnosti racionálnej rozličnosti. Hodnota rozličnosti, rovnako ako solidarita, je nekontroverzná. Len nežičlivci budú tvrdiť, že všetky veci sú rovnaké a že pre ekonomiku je najlepšie, keď je homogénna.

• **Rovnosť bola vždy snom ľudstva. Ako chcete zabezpečiť jej princípy, napríklad rovnosť pri distribúcii produkcie?**

Kapitalizmus vysoko oceňuje majetok a moc. Vraví sa, že tí, čo vlastnia výrobné prostriedky, si vďaka ich vlastníctvu zabezpečujú zisk virtuálne. Rovnako sa vraví, že tí, ktorých moc sa zakladá na monopole vedomostí a zručností, tí, ktorí majú lepšie nástroje a lepšiu organizáciu práce, ktorí sa narodili s talentom alebo sa vedia presadiť brutálnou silou, dosiahnu všetko, čo si zaumienia. Na rozdiel od toho je participatívna ekonomika ekonomikou rovnosti, ktorej výrobné inštitúcie, inštitúcie spotreby a rozdeľovania nielenže nezrušia rovnosť, ale ju aj náležite umocnia.

• Ako to bude teda s oceňovaním práce. Je vôbec možné doceliť rovnosť a spravodlivosť v odmeňovaní?

Odpoviem protiotázkou. Môžu ľudia dostať zo spoločenského produktu rovnakú hodnotu, ako vyrobili svojou prácou? Napokon, z akého dôvodu sa usudzuje, že máme dostať menej, ako sme do spoločného prispeli, alebo že máme dostať viac, ako bol náš osobný prínos? Istotne by sme mali dostať také množstvo, aké zodpovedá našej produkcii. Zavše sa stane, že niekto vyprodukuje viac a dostane aj väčšiu odmenu ako ten, čo za tých istých podmienok vyprodukoval menej – hoci má s tým prvým rovnaké sociálne túžby. A opätovne – aj keď menej produktívna osoba pracuje rovnako tvrdo (rovnaký čas, rovnaké pracovné podmienky) – zarobí menej. Použijeme rovnakú logiku na iný prípad: Prečo osoba, ktorá mala šťastie v genetickej lotérii a zdedila neobyčajne pozitívne gény, napríklad hudobný talent, neobyčajné reflexy, koncepčné myslenie, by mala byť lepšie odmeňovaná ako tá, čo nemala také šťastie? Narodíte sa so zázračnými atribútmi. Nemusíte robiť nič, aby ste ich získali. Prečo za vrchol vášho dedičného šťastia dostávate vyšší príjem? Je to spravodlivé? Nijaká zásluhovosť, len šťastie? Ani vec morálky! Len šťastie!

Vo svetle implicitnej logiky týchto príkladov sa zdá, že ide o to isté – odmeňovanie by však malo byť výsledkom úsilia a obety v procese tvorby sociálnych túžob. Za dlhší pracovný čas by som mal dostať vyššiu odmenu. Ak pracujem tvrdsie, patrí mi takisto vyššia odmena. Pracujem v horších podmienkach, čakám lepšie ohodnotenie. Nemal by som však dostať lepšiu odmenu za lepšie nástroje alebo za výrobok, ktorý má momentálne vyššiu cenu, ani za talent, keď som na jeho rozvinutie nevyvaložil ani najmenšiu námahu.

Na rozdiel od prvých dvoch hodnôt – solidarity a rozličnosti – tretia hodnota odmeňuje len úsilie a obetu vo vzťahu k sociálnym hodnotám práce a je svojím spôsobom kontroverzná. Chceme dobrú ekonomiku odmeňujúcu úsilie a obetu; v prípade, že ľudia nemôžu pracovať, zabezpečíme im príjem a zdravotnú starostlivosť podľa potrieb.

• **Štvrtá a finálna hodnota, na ktorej by mali stáť piliere dobrej ekonomiky, súvisí s rozhodovacími procesmi. Ako mienite vnieŕť spravodlivosť do tejto sféry?**

V kapitalizme majú rozhodujúce slovo vlastníci. Rovnako aj manažéri, právnici, inžinieri, finanční úradníci, lekári atď. Každý z nich má monopol na mocenskú prácu, denne robia rozhodnutia, ktoré zásadne ovplyvňujú život vôkol nás. Na druhej strane ľudia, čo vykonávajú rutinnú prácu, sa zriedkakedy dozvedia, aké rozhodnutia mocní uskutočnili, tobôž, že by ich mohli dakedy ovplyvniť. Participatívna ekonomika je v ostrom protiklade s touto praxou; vyznačuje sa výsostne demokratickými princípmi, ľudia si môžu kontrolovať a určovať vlastné životy v súčinnosti s ostatnými. Každá osoba má primeraný dosah na spoločenské dianie bez toho, aby pritom ohrozovala práva iných na rovnakú úroveň vplyvu. Ľudia uskutočňujú rozhodnutia do takej miery, v akej sa ich týkajú. Práve v tomto bode sme implicitne dospeli k poučnému záveru. V tejto súvislosti nie je ťažké pochopiť, že nie je želané, aby pri všetkých rozhodnutiach mala konečné slovo majorita. Rovnako nie vždy chceme uplatniť pravidlo – jedna osoba, jeden hlas – s nižším či vyšším percentom, ako rozhodla majorita. Nie vždy si želáme, aby jedna osoba rozhodovala autoritatívne, čiže diktátorsky. Nie vždy chceme konsenzus alebo iný zjednodušený prístup k diskutovaným otázkam, návrhom či formám hlasovania. Všetky metódy, ktoré vedú k dobrým rozhodnutiam, majú v určitých prípadoch zmysel, no na druhej strane v iných prípadoch môžu byť nekorektné a neférové. Rozličné rozhodnutia si vyžadujú rozličné prístupy. V tom spočíva podstata ozajstnej samosprávy.

Inštitúcie pareconu

• **Solidarita, rozličnosť, rovnosť a samospráva nenastúpia samy od seba, tobôž nemôžu fungovať bez príslušných inštitútov a inštitúcií. Aké máte predstavy v tomto smere?**

Vystihli ste to presne, bez príslušných inštitúcií by bolo všetko mŕtve. Zaraďujem sem predovšetkým zamestnanecké a spotrebiteľské rady, ďalej vyvážený komplex zamestnania, odmenu na základe úsilia a obety, odmietanie súkromného vlastníctva.